SALUR KAZAN KİMDİR?

Who Is Salur Kazan?

Qui est Salur Kazan?

Prof. Dr. Ahmet B. ERCİLASUN

ÖZET

Bu makalede Dede Korkut boylarında geçen olay ve şahısların zamanı araştırılmıştır. Salur Kazan ve arkadaşlarının yer aldığı boylardaki şahıs ve olayların Türgişler döneminde olduğu sonucuna varılmış ve Türgiş hükümdarı Su-lu Kağan ile Salur Kazan'ın aynı şahsiyet olduğu üzerinde durulmuştur. Çin kaynaklarında bulunan Su-lu Kağan'ın ganimeti dağıtmaması üzerine çıkan olaylar ile Dede Korkut Kitabı'nın 12. boyunda yer alan Salur Kazan'ın ganimeti dağıtmaması arasındaki benzerliğe dikkat çekilmiştir.

Anahtar Kelimeler

Dede Korkut, Salur Kazan, Su-lu Kağan, Oğuzname, Zaman

ABSTRACT

In this article, the period of the facts and persons of Dede Korkut?s book was researched. It was resulted that the facts and persons in the book was lived in the Turgish period and Salur Kazan was Su-lu Kagan. According to the Chineese sources, Su-lu Kagan has not divided up the loot and in the same way, Salur Kazan also has not divided up the loot.

Key Words

Dede Korkut, Salur Kazan, Su-lu Kagan Oguzname, Time

Bu araştırmada Dede Korkut boyları ile Oğuzname'deki bir bölümün zamanı üzerinde durulacak ve her iki rivayetteki bazı şahısların, özellikle Salur Kazan'ın tarihteki karşılığı aranacaktır.

"Dede Korkut boylarının zamanı" ifadesinden birbirinden farklı üç şeyin zamanı anlaşılabilir.

1. Dede Korkut Kitabı'nın elimizdeki nüshalarının yazıya geçiriliş (istinsah) zamanı.

Ben de Faruk Sümer gibi (Sümer 1959, 396) istinsah tarihlerinin 16. yüzyıl olduğunu düşünüyorum. Uzmanların birçoğu da 15 veya 16. yüzyıl konusunda hemfikirdir. Araştırmada üzerinde duracağım zaman kavramı bu değildir.

2. Dede Korkut boylarının (destanın) oluşum zamanı.

Dede Korkut boyları 15-16. yüzyıllarda yazıya geçmeden önce şüphesiz uzun bir süre sözlü gelenekte yaşadı. Ancak biz Dede Korkut boylarının daha önce de yazıya geçirildiğini biliyoruz. Memlük Kıpçak Türkleri tarihçilerinden Ebû Bekr bin Abdullah bin Ay Beg ed-Devâdârî, Dürerü't-Ticân ve Gureru Tevârîhi'l-Ezmân adlı Arapça eserinde Celâleddin Harezmşah'ı yenip Doğu Anadolu'ya gelen Tatarlardan bahsederken şöyle diyor:

"Bu kavmin nereden çıktığını ve kendilerinden öncekileri 'Ulu Han Ata Bitigci' adlı kendi kitaplarından alarak zikredelim. Onun manası, 'ulu baba hükümdarın kitabı'dır. Bu kitabı evvelki Türklerden Moğol ve Kıpçaklar tanırlar ve ona büyük hürmet gösterirler. Nasıl ki diğer Türklerde de Oğuzname isimli bir kitap vardır. Bunu elden ele gezdirirler. İçinde başlangıçları ve ilk hükümdarları zikredilir ki o da Oğuzdur." Daha

* Gazi Ü. Fen Ed. Fak. Öğretim Üyesi

sonra Devâdârî, Oğuzname'de şeriata aykırı, tuhaf hikâyeler olduğunu belirtir ve bunlara örnek olarak Tepegöz boyunun özetini verir (Sümer 1959, 395; Ercilasun 1988). Devâdârî'nin eserini yazdığı tarih 1330'dur. Bu bilgiler bize, Dede Korkut boylarından bir kısmını içine alan bir kitabın 1320'lerde mevcut olduğunu ve hatta elden ele gezdirilecek ölçüde yaygın bulunduğunu açıkça gösterir. Ancak Devâdârî'nin bahsettiği Oğuzname'nin elimizde bulunan Dede Korkut yazmalarından bir farkı vardır. Oğuzname'de "Türklerin başlangıçları ve ilk hükümdarları Oğuz" da zikredilir. Öyle anlaşılıyor ki Devâdârî'nin bahsettiği Oğuzname, 1300'lerin başında Reşideddin'in de yararlandığı kitaptır. Reşideddin Câmiü't-Tevârîh'in konumuzla ilgili bölümüne "Târîh-i Oğuzân ve Türkân ve Hikâyet-i Cihângirî-i U" (Oğuzların ve Türklerin tarihi ve onun cihangirlik hikâyesi) adını vermiştir ve gerçekten de bu Farsça eserde Türklerin başlangıçları, Oğuz Han ve torunları anlatılmaktadır. Ancak maalesef Reşideddin de Dede Korkut boylarını eserine almamıştır. Dede Korkut'tan bahsederken şöyle diyor: "Bu Korkut, Bayat boyundan Kara Hoca'nın oğlu olup çok akıllı, bilgili ve keramet sahibi bir insandı. İnal Han Sır Yavkuy zamanında ortaya çıkmıştır. Bu sözleri nakledenin dediğine göre iki yüz doksan beş yıl ömrü olmuştur. Güzel sözleri, söylenen kerametleri ve hakkındaki hikâyeler pek çoktur ve ayrıca zikredilecektir." (Togan l972, 55). Dede Korkut boyları olduğundan şüphe etmediğimiz bu keramet ve hikâyeler maalesef ayrıca zikredilmemiştir. Devâdârî ile Reşideddin'deki bilgiler bir arada değerlendirildiği zaman şöyle bir sonuca varabiliriz: 1300'lerin başında, Türklerin arasında elden ele dolaşan ve Oğuzname denilen yazılı bir eser vardı. Bu eserde hem Oğuz Han ve Türklerin başlangıç tarihleri hem de Dede Korkut boyları yer alıyordu. Tabiî ki Tepegöz dışında hangi boyların Oğuzname'de yer aldığını bilmemiz mümkün değildir. Ancak Reşideddin Oğuznamesinin farklı bir versiyonu olan Şecere-i Terâkime'de Korkut Ata'nın Salur Kazan'ı öven bir şiirinin bulunması (Ergin ŞT, 84-85) ve bu şiirdeki bazı bölümlerin, 11. boyda Salur Kazan'ın ağzından söylenen şiirdeki bazı bölümlerle benzerlik göstermesi (Jirmunskiy 1962; Ercilasun 1994), Salur Kazan'la ilgili bazı boyların da 1300'lerdeki Oğuzname'de yer alması gerektiğini düşündürmektedir. Ayrıca Şecere-i Terâkime'de Salur Kazan'la ilgili daha başka rivayetler de vardır ve tıpkı Dede Korkut boylarındaki gibi karısının adının da Boyu Uzun Burla olduğu zikredilmiştir (Ergin ŞT, 97).

Dede Korkut boyları 1300'lerde de yazılı olarak mevcut olduğuna göre, hatta Reşideddin bunlardan keramet ve hikâye diye bahsettiğine göre destanın oluşum süreci için, en azından bu sürecin başlangıcı için daha önceki tarihleri düşünmek gerektiği açıktır. Destan en az birkaç yüzyıl önce teşekkül etmeye başlamış olmalıdır. Tabiî ki destan teşekkülünün başlangıcı, destandaki olayların gerçek zamanından daha eskiye gidemez. Ayrıca, 1300'lerde destanın yazıya geçmiş olması sözlü gelenekteki oluşumun durduğu anlamına da gelmez. Oğuzların sözlü geleneğinde bütün boylar benzer bir kalıba sokulmuş; Reşideddin'in Oğuz Kağan bölümü de bundan nasibini almış ve "Dirse Han oğlu Boğaç Han Boyu" adıyla Dede Korkut Kitabı'nın başına yerleşmiştir (Ercilasun 1994).

3. Dede Korkut Kitabı'ndaki olay ve şahısların tarihî zamanı.

Araştırmamızın asıl konusu budur. "Dede Korkut Boylarında Şahıslar" adlı bir bildirimde, boylarda geçen kişi adla-

rından hareketle Dede Korkut Kitabı'ndaki olay ve şahısların dört ayrı zamana ait olabileceğini ileri sürmüştüm. Orada kullandığım temel ölçü, Salur Kazan ve arkadaşlarının adlarının boylarda geçip geçmemesiydi. Salur Kazan ve arkadaşlarının geçtiği boylar aynı zamana, geçmediği boylar farklı zamana ait olmalıydı. Bütün boyları aynı kalıba sokan ve birbirine bağlayan unsurlardan biri olan, benim "şemsiye şahsiyetler" dediğim Dede Korkut ve Bayındır Han, boyların hepsinde geçmekte idi. Ancak on iki boydan üçü, Salur Kazan ve arkadaşlarından hiçbirinin yer almamasıyla dikkati çekiyordu. Bunlar Dirse Han oğlu Boğaç Han, Duha Koca oğlu Deli Dumrul ve Kanlı Koca oğlu Kan Turalı boyları idi. Bu kahramanlar, Salur Kazan'ın yaşadığı zamandan farklı zamanlarda yaşamış olmalıydılar.

Boğaç Han boyunun Oğuz Han'la ilgili olduğu, Oğuz Han'ın da Hun hükümdarı Motun (Mete) ile ilgisi bulunduğu öteden beri ileri sürülmekteydi. Gökalp da "Dede Korkut Kitabı'nın birinci Oğuznamesinin mevzuunu teşkil eden Boğaç Han da Oğuz Han olmak melhuzdur." diyordu (Gökalp 1339, 70). Ben de iki araştırmamda Boğaç-Oğuz-Motun arasındaki ilişkiyi ayrıntılı olarak ele almıştım (Ercilasun 1994; Ercilasun 2001).

Deli Dumrul'un zamanını kestirmek şimdilik mümkün görünmüyor. Faruk Sümer, 920'lerde Oğuz yurdundan geçen İbni Fadlan'ın büyük kervanının yolunu kesen ve ancak istediğini aldıktan sonra kervana müsaade eden bir Oğuz yiğidi ile Deli Dumrul arasındaki benzerliğe dikkat çekmişti (Sümer 1959, 414). Ben de "Dedem Korkudun Kitabı 1300" kutlamaları vesilesiyle, 1997 yılında Azerbaycan'da okuduğum bir bildiride aynı benzerliğe temas etmiştim. Ancak benim üzerinde durduğum diğer bir nokta Deli Dumrul'un Azrail'le döğüşmesi ve ölümden kurtulmak istemesi ile Kazak rivayetlerindeki Korkut Ata'nın ölümden kaçması arasındaki benzerlikti. Öyle anlaşılıyor ki Deli Dumrul'un zamanı için henüz kesin bir hüküm veremiyoruz.

Vatikan nüshasını bulan Rossi 1952'de, Kan Turalı ile Akkoyunlu beyi Tur Ali arasında münasebet kurmuştu. Faruk Sümer'in bazı delillere dayanarak reddettiği bu ilişki (Sümer 1959, 399) eğer gerçek ise, Dede Korkut boyları içinde Kan Turalı boyu en geç zamanı (14. yy.) aksettiriyor ve Anadolu'da teşekkül etmiş yegâne boy oluyor demektir.

Diğer dokuz boya gelince... Bu dokuz boyun ana kahramanı Salur Kazandır. Esasen Vatikan'da bulunan nüshada eserin adı "Hikâyet-i Oğuznâme-i Kazan Bey ve Gayrı" olarak geçmektedir. Demek ki bu nüshayı istinsah eden müstensih de eseri Kazan Bey ve arkadaşlarının hikâyesi olarak kabul etmiştir. Zaten dokuz boyun dördü doğrudan doğruya Salur Kazan ve oğlu Uruz'a aittir. Diğer beş boyun kahramanları ise (Bamsı Beğrek, Yigenek, Basat, Emren, Seğrek) Salur Kazan'ın silâh arkadaşlarıdır. İşte bu dokuz boydaki olay ve şahısların zamanı öteden beri araştırmacıları düşündürmüştür. Azerbaycan ve Doğu Anadolu coğrafyasını esas alan araştırmacıları bir yana bırakırsak, bilim adamalarının çoğu, Salur Kazan ve arkadaşlarının yaşadığı zamanı, Oğuzların Sırderya boylarında yaşadığı zaman olarak kabul etmektedirler. Barthold Dede Korkut'un, Türklerin islâmlığından önceki devirlerde yaşadığını kabul eder. Barthold'a göre her hikâye ayrı bir döneme aittir (Gökyay2000, LII). Jirmunskiy, Şecere-i Terâkime'deki Salur-Beçene mücadelesi ve Beçenelerin, Salur Kazan'ın annesi Çaçaklı'yı esir etmesi rivayetlerine dayanarak olayların 9. yüzyılda geçtiğini ileri

sürer (Jirmunskiy 1962: Sakaoğlu 1998, 497'den). Boratav da Jirmunskiy ile aynı görüştedir; ancak o Salur Kazan Oğuzlarını Müslüman kabul eder ve olayların 9-10. yüzyılda geçtiğini ileri sürer (Boratav 1958, 40). Faruk Sümer olayları önce 10. yüzyıla yerleştirirken (Sümer 1959, 393) daha sonra 11. yüzyılı kabul eder (Sümer 1999, 370). Muharrem Ergin de Dede Korkut'taki olayların, "IX-XI. yüzyılda (Oğuzların) başlarından geçen büyük mücadeleler etrafında toplanmış" olduğu görüşündedir (Ergin 1958, 55-56). Görüldüğü gibi en erken tarih olarak 9. yüzyıl, en geç tarih olarak 11. yüzyıl kabul görmektedir. Hepsinde de coğrafya Sırderya boylarıdır ve olaylar, 9-11. yüzyıllarda Sırderya boylarında yaşayan Oğuzların Peçenek ve Kıpçaklarla mücadelelerini yansıtmaktadır.

Bence konuyu, Reşideddin Oğuznamesinde ve Ebulgazi'nin Şecere-i Terâkimesinde Dede Korkut'un yaşadığı dönem olarak belirtilen İnal Sır Yavkuy Han (ŞT: İnal Yavı Han), Kayı İnal Han (ŞT: Duylı Kayı Han), Köl Erki Han, Tuman Han, Kayı Yavkuy Han (ŞT: Kanlı Yavlı Han), Ula Demür Yavkuy Han (ŞT: Mur Yavı Han) dönemiyle de ilişki kurarak ele almak gerekmektedir. Dede Korkut, İnal Sır Yavkuy Han zamanında ortaya çıktığına; Kayı İnal, Köl Erki ve Tuman hanlara vezirlik ve müşavirlik yaptığına göre (Togan 1972, 55-61; Ergin ŞT, 55-64) Salur Kazan da bu dönemde ve hatta bu hanlar arasında aranmalıdır.

"Dede Korkut Kitabı ile Oğuz Destanı Arasındaki Münasebetler" adlı araştırmamda Tuman Han'ın, Dede Korkut Kitabı'ndaki Salur Kazan'la, Köl Erki Han'ın da Bayındır Han'la aynı şahsiyetler olduğunu ortaya koymuştum. Orada ayrıntılı olarak ileri sürdüğüm delilleri burada maddeler hâlinde özetlemek istiyorum.

l. Bayındır Han'la Salur Kazan arasındaki kaynata-güveyi ilişkisi, Oğuzname'de Dede Korkut'un yaşadığı belirtilen dönemdeki hükümdarlardan sadece Köl Erki Han'la Tuman arasında vardır. Salur Kazan, Bayındır Han'ın güveyisi olduğu gibi, Tuman da Köl Erki Han'ın güveyisidir.

2. Dede Korkut Kitabı'ndaki Bayındır Han'ın Bayındır boyundan olduğu adından bellidir. Tuman'ın kaynatası Köl Erki Han da Bayındır boyundandır.

3. Dede Korkut'ta Bayındır Han şemsiye şahsiyettir. Hareketli olan, savaşlara girip çıkan Salur Kazandır. Oğuzname'de de Köl Erki naiptir; hareketli olan Tuman Handır.

4. Câmiü't-Tevârîh'e göre Tuman Han hayvanların dilini bilmektedir ve kurtlar tarafından kaçırılan koyunlarını köpeği Kara Barak yardımıyla kurtarmıştır. Salur Kazan da yurt ile, su ile, kurt ile ve Karaçuk Çoban'ın köpeği Kara Köpek'le haberleşir; yani onlarla konuşur ve Kara Köpek'in yardımıyla Karaçuk Çoban'ın yanına gider. Üstelik Kara Barak, kara köpek demektir.

Şecere-i Terâkime'nin birkaç yerinde Salur Kazan'dan ayrıca bahsedilmektedir. Hatta Dede Korkut'un Salur Kazan için yazdığı bir övgü şiiri de Şecere-i Terâkime'de yer almaktadır. Yine Şecere-i Terâkime'de yer alan Salur Kazan'ın annesinin Beçeneler tarafından kaçırılması olayı da başta Jirmunskiy olmak üzere birçok araştırıcı tarafından Dede Korkut Kitabı'ndaki Salur Kazan'ın evinin yağmalanması olayı ile karşılaştırılmıştır. Tuman Han'ın ve Salur Kazan'ın ayrı ayrı şahsiyetler olarak Şecere-i Terâkime'de yer alması bir çelişki gibi görünebilir. Fakat destanlarda ve destanî rivayetlerde böyle karışıklıklar her zaman mümkündür. Kaldı ki Ebulgazi Ba-

hadır Han, Türkmen hocaları, şeyhleri ve beylerinin, Türkmenler içinde birçok Oğuzname bulunduğunu ve bunların yanlış olup birbirini tutmadığını söylediklerini bizzat ifade ediyor (Ergin ŞT,18). Ebulgazi, hem 17. yüzyıldaki bu Oğuznamelerden ve Türkmenlerin sözlü rivayetlerinden, hem de Câmiü't-Tevârîh'ten veya onun bir versiyonundan faydalanmıştır. Şecere-i Terâkime'de başlangıçtan Ögürcik Alp'a kadar olan bölüm Câmiü't-Tevârîh'le paralel gider. Ögürcik Alp'tan sonraki kısım ise Câmiü't-Tevârîh'te yoktur. Salur Kazan'la ilgili rivayetler de bu son bölümdedir. Salur'un annesinin Beçeneler tarafından kaçırılması rivayetinin başında Ebulgazi "yine bir kitapta şöyle demişler ki" diyerek başka bir Oğuzname'den faydalandığını açıkça belirtir. Salur Kazan'ın karısı Boyu Uzun Burla Hatun'un da içinde bulunduğu "Oğuz iline beylik kılan kızlar" adlı en son bölümü de Ebulgazi'ye göre "Türkmenin tarih bilen iyileri ve yazıcıları söylemişlerdir." (Ergin ŞT, 96). Demek ki bu bölüm sözlü rivayetten alınmıştır. Şu hâlde Ebulgazi, Ögürcik Alp'a kadar Câmiü't-Tevârîh'i takip ediyor; ondan sonra ise diğer Oğuznamelerden ve sözlü rivayetten faydalanıyor. İşte Salur Kazan'la ilgili parçalar da bir istisnayla bu son bölümlerde geçiyor. İstisna olarak, Salur'un annesinin kaçırılması önceki bölümde de, fakat çok kısa olarak yer almıştır (Ergin ŞT, 57). Esasen o kısmın da bir parantez olduğu açıktır. Bütün bunlara göre Ögürcik Alp'a kadar olan kısmı ayrı bir kitap, sonrasını ayrı bir kitap veya kitaplar olarak değerlendirebiliriz. Bu durumda Tuman Han'la Salur Kazan'ın Şecere-i Terâkime'de ayrı ayrı şahsiyetler olarak geçmesi bir çelişki olarak düşünülemez. Aslında Ebulgazi Bahadır Han "ve yine Salur Kazan Kayı Korkut Ata ile bir zamanda idi." diyerek ikisinin aynı zamanda yaşadığını belirtir (Ergin ŞT, 84). O hâlde Salur Kazan'la Bayındır Han'ı, Dede Korkut'un danışmanlık yaptığı hanlar arasında aramamız gayet normaldir ve yukarıda gösterdiğimiz gibi Salur Kazan ile Tuman Han aynı şahsiyettir.

Dede Korkut'un yaşadığı bölümdeki hanlar Zeki V. Togan'a göre Karluk yabguları idi. Bu bölümün ilk hükümdarı İnal Sır Yavkuy, 766'da hâkimiyeti Göktürklerden alan ve Gerdizî'de İlmasın Cabgu şeklinde geçen Karluk yabgusu olmalıdır (Togan 1972, 133-134). Biz Reşideddin Oğuznamesinde geçen hanedanları, daha iyi bilinen son dönemden başlayıp eskiye doğru takip ederek sağlam bir sonuca varılabileceğini düşünüyoruz. Çünkü Reşideddin Oğuznamesi, modern tarihçilerimizden Nihal Atsız ve Yılmaz Öztuna gibi, Türk tarihini kesintisiz bir bütün olarak görmekte, her hanedanı ayrı bir devlet olarak değerlendirmemektedir. Bundan dolayı biz sondan başa doğru hanedanları takip ederek Dede Korkut'un yaşadığı ifade edilen hanlar döneminin hangi hanedana denk geldiğini bulmaya çalışacağız.

Reşideddin Oğuznamesinde hanedanlar sondan başa doğru şöyle sıralanmaktadır:

1. Hisar Tak'a yerleşen Yazır boyundan Ali Han oğulları
2. Rum Türkmenleri (Anadolu beylikleri): Karaman, Eşref ve diğer Türkmenler
3. Salgurlular ve Fars Atabekleri
4. Harezmşahlar
5. Gazneliler
6. Sâmânoğulları
7. Selçuklular
8. Karahanlılar
9. Uygurlar

Uygurlar ve Karahanlılar, Dede Korkut'un yaşadığı ana bölümden sonra yer alır. Aslında Uygurlarla ilgili kısım, çok da belirli olmayan küçük bir bölümdür. Tiken Bile Er Biçken Kayı Yavkuy Han'ın hükümdarlığı sırasında, Arıklı Arslan Han önderliğindeki Uygurlar Oğuzlara başkaldırmışlardır. Kayı Yavkuy Han'ın oğlu şehzade Ula Demür Yavkuy Han ordusu ile Uygur Arıklı Arslan Han'ın ordusu Talas sınırında çarpışmışlar ve Arıklı Arslan Han adamlarıyla birlikte öldürülmüştür. Ula Demür Yavkuy, Uygurların padişahlığına Arıklı Arslan Han'ın oğlu Alp Tavgaç Han'ı tayin etmiş, böylece dünya yeniden düzene girmiştir. Daha sonra Tiken Bile Er Biçken Kayı Yavkuy Han ölmüş ve yerine Ula Demür Yavkuy Han hükümdar olmuştur. 75 yıl hükümdarlık yapan Ula Demür Yavkuy bu hanedanın son hükümdarıdır. Görüldüğü gibi Uygurlar metinde bağımsız bir bölüm olarak değil, Oğuzlara tâbi iken isyan etmiş bir Türk hanedanı olarak yer alırlar ve bu hanedandan sadece iki hükümdarın adı geçer: Arıklı Arslan Han ve oğlu Alp Tavgaç Han.

Ula Demür Yavkuy Han'ın oğlu yoktu. Hanedan bu sebepten değişmiştir. Reşideddin'deki kayıt şöyledir: "(Ula Demür) ölünce yavgu evlâdı kalmayıp onların nesli kesilince Kara Han oğlu Bukra Han'ı padişahlığa getirdiler." (Togan 1972, 63). Her ne kadar Kara Han, Kara Alp adıyla Ula Demür'ün kardeşi gibi gösteriliyorsa da bu kaydın bir belirsizliği ifade ettiği ve devamlılığı sağlamak için düşüldüğü muhakkaktır. Kayıt şöyledir: "Uladmur'un[1] ölümünden sonra Kayı Yavgu Han'ın oğlu Kara Alp başa geçti. Yağı onu babasının Urçe Han ile savaşı sırasında beşikten çalıp götürmüş, sonra dönüp gelerek babasını hayattayken görmüştü." (Togan 1972, 63). Hanedan değişikliği sırasında bu tür hikâyelerle bağlantı kurup devamlılığı sağlama yöntemi, Oğuzname'nin özelliklerinden biridir. Nitekim Şecere-i Terâkime'de aynı kısım biraz farklı anlatılır: "Mur Yavı'nın hâtunlarından oğlu yok idi. Urca Han denen zatın ilini basıp aldığı zaman bir kadını esir edip, bir müddet bakıp, gönderdi. O kadın yurduna vardıktan sonra Mur Yavı Han'dan hâmile olmuşum, dedi. Bir kaç ay sonra oğlan doğurdu. Adını Kara koydular. Dayılarının arasında büyüdü. Yiğit olduktan sonra kaçıp Mur Yavı Han katına geldi. Mur Yavı da onu oğul kıldı. Mur Yavı öldükten sonra bütün halk toplanıp onu Han yaptılar." (Ergin ŞT, 66).

Karahanlı hanedanına bu yolla geçilmiş olur ve bu hanedandan şu hükümdarların adları Oğuznamede geçer: Kara Han, Bukra Han, Korı Tekin, Oyunak, Kara Arslan Han, Osman Han, Esli Han, Şaban Han, Buran Han, Ali Han. Her ne kadar tarihî kayıtlarda Karahanlı hükümdarları arasında Korı Tekin, Oyunak, Osman, Esli, Şaban, Buran (Turan ?) hanlar yoksa da Kara, Buğra, Arslan unvanları birçok Karahanlı hükümdarı tarafından kullanıldığına göre bu hanedanın Karahanlılar olduğundan şüphe etmeye gerek yoktur. Faruk Sümer de bu hususta emindir (Sümer 1959, 378). Ebulgazi'de Kozı olarak geçen Korı Han'ın, Karahanlıların ilk hükümdarlarından Kadır Han olması mümkündür. Oğuzname'de Oyunak olarak geçen hükümdar ise Kadır Han'ın oğlu Oğulçak olabilir.

Hanedanları sondan başa doğru izlediğimiz takdirde, Kara Han, Buğra Han, Korı Han gibi hanlarla temsil edilen Karahanlı ve Arıklı Arslan Han, Alp Tavgaç Han'la temsil edilen Uygur hane-

danlarından önceki hanedan olarak karşımıza Göktürklerin çıkması gerektiği açıktır. Hanedanların sıralanışı Göktürk dönemini açıkça gözlerimizin önüne sermektedir. Bu sebeple biz İnal Sır Yavkuy ile başlayan ve Ula Demür Yavkuy ile biten dönemi Göktürk dönemi olarak kabul ediyoruz. Bu dönemdeki altı handan üçü Câmiü't-Tevârîh'te *yavkuy*, Şecere-i Terâkime'de *yavı* unvanını taşımaktadır. Bütün araştırmacıların ittifak ettiği gibi *yavkuy* ve *yavı* kelimeleri *yabgu* kelimesiyle aynıdır. *b*'nin *v*'ye dönüşmesi ve ikinci hecenin başındaki *g*'nin düşmesi Türkçenin en yaygın ses olaylarındandır. Sadece Karluklarla Sırderya boylarındaki Oğuzların hükümdarlarına değil Batı Göktürk ve Türgiş hükümdarlarına da yabgu denildiği bilinmektedir. Batı Göktürklerinin ilk hükümdarı İstemi de yabgu unvanını taşımaktaydı. Göktürk anıtlarında yabgu ve şad unvanlarının birlikte kullanılışı sadece Batıdaki Türkler için söz konusudur (Giraud 1999, 113). Çin kaynakları ise Batı Göktürklerine Şe-hu T'u-kiue, yani "yabgunun Türkleri" demektedirler (Giraud 1999, 114). Peter Golden'e göre *yabgu kağan* "devletin batı kısmının yöneticisi İştemi ve haleflerine verilen unvan"dır (Golden 2002, 103) ki bu, Câmiü't-Tevârîh ve Şecere-i Terâkime'deki İnal Sır Yavkuy Han (ŞT: İnal Yavı Han), Kayı Yavkuy Han (ŞT: Kanlı Yavlı Han), Ula Demür Yavkuy Han (ŞT: Mur Yavı Han) isimlerindeki unvanlara tam tamına uymaktadır. O hâlde tereddüt etmeden söyleyebiliriz ki Dede Korkut'un yaşadığı hanlar dönemi Batı Göktürk ve Türgişler dönemi idi. Esasen 552-766 arasındaki bu dönem, Oğuzname'de Dede Korkut'un yaşadığı dönem olarak ifade edilen Hz. Muhammed – Abbasî dönemine de tam tamına denk gelmektedir.

Dede Korkut'un yaşadığı dönemi Batı Göktürkleri olarak tespit ettiğimize göre bu dönemin ilk hükümdarı İnal Sır Yavkuy Han'ı da[2] İstemi Kağan olarak kabul edebiliriz. Bilindiği üzere Bizans kaynakları İstemi Kağan'dan *Silzibul*, İslâm kaynakları ise *Sincibu Hakan* olarak bahsederler. Bizans kaynaklarında *Sizibul*, *Sizabul*, *Dizabul*, *Dilzibul* gibi şekiller de vardır (Golden 2002, 103). Ayrıca orta Farsçada *Sincepuk*, Ermeni kaynaklarında *Çenastanlı Çepuh* olarak kaydedilir (Golden 2002, 103). Bütün bunlar *Sır Yabgu'nun* değişik biçimleridir. *Sır* kelimesi Arap ve Fars kaynaklarında *Sin*, Bizans kaynaklarında ise *Si~Sil*, *Di~Dil* olmuştur.Yabancı kaynakların, Göktürk bengü taşlarında da geçen *sır* kelimesindeki *r* sesini teşhis edemedikleri anlaşılıyor. Bana göre *sır*, *sı-* fiilinin geniş zaman sıfat-fiilidir ve "kıran" yani "muzaffer" anlamına gelmektedir. *Yabgu* kelimesi de Arap kaynaklarında *cibu*, Bizans kaynaklarında *zibul~zabul* olmuştur. Her iki kelime, özellikle *cibu* kelimesi, Kaşgarlı Mahmud'un işaret ettiği Oğuz ve Kıpçaklardaki *y->c-* değişikliği sonucu ortaya çıkmıştır (Atalay I 1941,31). Bilindiği gibi Oğuzlarda ikinci hecenin başındaki *g*'ler de düşer. Bu durumda kelime *yabgu>cabgu> cabu>cibu* gelişmesini göstermiş oluyor. Şecere-i Terâkime'deki biçim ise *yabgu>yavgu >yavu>yavı* gelişmesini göstermiştir. *g* düşmesine ek olarak burada, daha Eski Uygur ve Karahanlı dönemlerinde başlayan *-b->-v-* değişmesi de vardır.

Kayı İnal Han'ın ölümü üzerine yapılan tören de Göktürk bengü taşlarını hatırlatıyor. Câmiü't-Tevârîh'te tören şöyle anlatılıyor: "Kayı İnal Han vefat edince yuğ töreni için babasının naibi bulunan Bayandır Dönker'in oğlu Erki büyük bir aş tertiplemişti. İki göl (navur) yapıp birisini yoğurt (ayran), birini de kımızla doldurmuş; öylesine çok at, sığır ve koyun eti toplamıştı ki bunlardan birkaç dağ olmuştu. Ne kadar mem-

leket varsa oralardan insanlar yuğa gelmiş; hepsine aş vermişler; onlar beraberlerinde götürmüşler, lâkin yine de artmıştı." (Togan 1972, 55). Gerçekten de Göktürk anıtlarında anlatıldığına göre, Bumın ve İstemi Kağan ölünce Kore, Çin, Tibet, İran, Bizans, Kırgız, Üç Kurıkan, Otuz Tatar, Kıtan ve Tatabı'dan, Oğuznamenin ifadesiyle "ne kadar memleket varsa oralardan" cenaze törenine temsilciler gelmiştir (KT D 4). Bu benzerlik Togan'ın da dikkatini çekmiştir. Togan bu kısımla ilgili dip notunda şöyle diyor: "Burada Erki'nin büyük aş verdiği Sır Yavkuy'a ait kayıtlar, Göktürk kitâbelerinin ifadesini hatırlatıyor. Marquart'ın Sır Yabgu olarak bildirdiği, İslâm ve Bizans kaynaklarınca İstemi'yi ifade ettiği ileri sürülen kelime ile bu isim ve bu ifade, Oğuz Destanının ilerde daha sıkı tahlil edilmesi gereken kısımları olmalıdır." (Togan 1972, 103). Bumın ve İstemi Kağan'ın cenazelerindeki bu milletler arası büyük törenin 156 yıl sonraki torunları Bilge Kağan tarafından unutulmaması gibi 14. yüzyıldaki destan metinlerine kadar yankılanması da olağanüstü bir keyfiyettir.

Batı Göktürk kağanlarından beşincisinin adı Çin kaynaklarında Ni-li olarak geçer (Salman 1998, 135). Bu ismin de İnal olması kuvvetle muhtemeldir. O hâlde Câmiü't- Tevârîh'teki İnal Sır Yavkuy Han ile Kayı İnal Han'ın; İstemi Kağan (Sır Yabgu= Sincibu=Sinzibul) ile beşinci hükümdar Ni-li (İnal)nin şahsında Batı Göktürklerinin birinci dönemindeki hükümdarları temsil ettiğini düşünebiliriz. Bence Oğuzname'deki diğer dört hükümdar (Köl Erki Han – Tuman Han – Kayı Yavkuy Han – Ula Demür Yavkuy Han) ise Türgişler dönemine aittir.

Bilindiği gibi Türgişler döneminin en büyük hükümdarı Sulu Kağandır. Çin kaynaklarında Su-lu Kağan'la ilgili olarak verilen bilgiler son derece ilgi çekicidir ve bu bilgiler bizi Su-lu Kağan'la Salur Kazan arasında ilişki kurmaya götürmüştür. Çin kaynağı Chiu T'ang-shu şu bilgileri veriyor:

"Su-lu'nun karakteri çok cömertti. Her savaştan sonra ele geçirdiği ganimetin hepsini komutanları, askerleri ve boyları arasında paylaştırırdı. Emrindekiler onu severdi ve onun için çok çalışırlardı. Gizlice Tibetlilere elçi gönderdi. Doğuda Göktürklere bağlıydı. Göktürklerin ve Tibetlilerin her ikisi de Su-lu'ya kız verdiler. Böylece üç ülkeden kızı, katun ilân etti. Aynı zamanda birçok oğluna yabguluk verdi. Masraflar gittikçe arttı. Böylece stok kalmadı. Ömrünün son yıllarında ele geçirilen hazineyi kendine ayırdı ve paylaştırmadı. Ayrıca soğuk algınlığına yakalandığı için bir kolu felç oldu. Emri altındaki çeşitli boylar gittikçe ondan soğudular. Büyük lider Mo-hı Tarkan ve Tu-mo-tu iki boyun en güçlü önderleri idiler. Halkları da Sarı ve Kara olarak ikiye ayrılmıştı. Birbirlerine karşı şüpheyle bakıyorlardı. 738 yılının yazında Mo-hı Tarkan askerlerinin başında geceleyin Su-lu'ya saldırarak onu öldürdü. Tu-mo-tu başlangıçta Mohı Tarkan'la birlikte bu plânı yapmıştı. Ancak ona isyan ederek, artakalan halkı toparlaması için, Su-lu'nun oğlu T'ou-hohsien'i kağan yaptı." (Chiu T'ang-shu 1997, 5192).

Diğer bir Çin kaynağı, T'ung-chien'deki bilgiler şöyledir:

"Türgiş kağanı Su-lu genellikle cömertti. Her savaştan sonraki ganimeti çeşitli boylar arasında paylaştırırdı. Kendisine şahsî mal ayırmazdı. Bundan dolayı halkı mutluydu ve ona hizmet ederdi. T'ang hanedanının bir prensesi ile evliydi. Ayrıca gizlice Göktürkler ve Tibet'le ilişki kurmuştu. Göktürk ve Tibet'ten her biri ona bir kız verdi. Su-lu, üç ülkenin kızlarını katun ilân etti. Ayrı-

ca birkaç oğlunu da yabgu yaptı. Masraflar gittikçe arttı. Bundan dolayı savaşta elde edilen ganimet artık paylaştırılmadı. Son yıllarında hastalandı ve bir eli felç oldu. Çeşitli boylar ondan uzaklaştı. Şeflerden Mo-hı Tarkan ve Tu-mo-tu'nun iki boyu en güçlü idi. Onların boyları ayrıca sarı ve kara olarak ayrılırdı. Birbirlerine karşı güvensiz idiler. Böylece Mohı Tarkan askerlerinin başında, gece anî bir şekilde saldırarak Su-lu'yu öldürdü. Tu-mo-tu başlangıçta Mo-hı Tarkan'la birlikte bu plânı yapmıştı. Onların da aralarında ayrılık çıktı. Tu-mo-tu, Su-lu'nun oğlu Gu-şo'yu, geride kalan halkı toparlaması için, T'ou-ho-hsien Kağan olarak başa geçirdi." (T'ung-chien 1997, 6833-34)[3]

Çin kaynaklarında Kara Türgişlerle Sarı Türgişleri karşı karşıya getiren ganimetin dağıtılmaması konusu, Dede Korkut Kitabı'nın 12. boyunda da aynı şekilde vardır. İç Oğuz'a Dış Oğuz'un asi olduğu bu boy şöyle başlar:

"Üç Ok ile Boz Ok yığınak olunca Kazan evini yağmalatırdı. Kazan yine evini yağmalattı. Fakat Dış Oğuz birlikte olmadı. Sadece İç Oğuz yağmaladı. Ne zaman Kazan evini yağmalatsa karısının elinden tutar, dışarı çıkardı; ondan sonra yağma ederlerdi. Dış Oğuz beylerinden Aruz, Emen ve diğer beyler bunu işittiler; dediler ki 'bak bak, şimdiye değin Kazan'ın evini birlikte yağma ederdik, şimdi niçin birlikte olmuyoruz' dediler. Bütün Dış Oğuz beyleri ittifak ederek Kazan'a gelmediler ve ona düşmanlık eylediler." (Ergin 1958, 243-244).

Görüldüğü gibi İç Oğuz ile Dış Oğuz'un bozuşma sebebi aynıdır. Batı Göktürkleri ve Türgişler için kullanılan *On Ok* terimi gibi Dede Korkut'ta da kabileler *ok* terimiyle ifade edilmektedir: Üç Ok – Boz Ok. Yalnız Çin kaynaklarında Sarı Türgişlerin başı Baga Tarkan bir gece baskınıyla Su-lu'yu öldürdüğü hâlde Dede Korkut Kitabı'nda Salur Kazan, Dış Oğuz'un başı Aruz Koca'yı öldürmektedir. Türk halk muhayyilesi, kahramanının feci sonunu kabul edememiş ve işi tersine çevirerek Salur Kazan'ı hayatta bırakmıştır.

Çin kaynaklarındaki Su-lu'nun elinin felç olması motifi, İslâm kaynaklarında Köl Çor Baga Tarkan tarafından Su-lu'nun elinin kırılması şeklinde geçer. Taberî'ye göre nerd oyunu sırasında Köl Çor, Su-lu'nun elini kırmıştır. İbnü'l-Esîr'e göre tavla oyunu sırasında Köl Çor bir gece baskınıyla Su-lu'yu öldürür (Salman 1998, 69). Bu olay da Dede Korkut Kitabı'nın 12. boyuna başka bir şekilde yansımıştır. Dış Oğuzların başı Aruz Koca, Salur Kazan'la aralarını bulması için Bamsı Beğrek'i çağırtır. Aslında bu bir hiledir. Beğrek'in kendi taraflarına geçmesini ister. Beğrek bunu kabul etmeyince sağ uyluğuna bir kılıç çalarak onu öldürür. Böylece Salur Kazan'la karşılaşmadan önce Beğrek'i bertaraf etmiş olur.

Şecere-i Terâkime'ye göre "yedi kız bütün Oğuz elini ağzına bakındırıp çok yıllar beylik kıldılar." Bu kızlardan birincisi Altun Közli Sunduz (Sundun) Bay'ın kızı ve Salur Kazan Alp'ın karısı Boyu Uzun Burla idi (Ergin ŞT, 97). Çinliler tarafından Su-lu Kağan'a gönderilen, aslında Asena soyundan olan ve Sulu tarafından katun ilân edilen zevcelerinden Kiao-ho da Çin kaynaklarına göre bir bey gibi davranmakta idi. Su-lu Kağan Batı bölgelerinde bulunduğu sırada Kiao-ho, bin atı satmak ve alış veriş yapmak üzere adamlarını Kuça'ya göndermiş ve adamlar da valiye katunun dilek ve ricalarını iletmişti. Çinli vali buna kızarak "imparatorluğun (Çin'in) bir valisi olan bana talimatlar vermek A-chena ailesinin bir kızına nasıl yakışır?" diye bağırmış ve Türgiş memurunu dövdürmüştü. Su-lu döndükten sonra Ku-

ça'ya bir akın düzenleyerek bunun cezasını vermişti (Salman 1998, 51-52). Bu hadise, zamanının büyük kısmını akınlarda, özellikle Maveraünnehir bölgesinde geçiren Su-lu'nun yokluğu sırasında Kiao-ho Katun'un bir yönetici gibi davrandığını göstermektedir.

Su-lu Kağan'ın Çin kaynaklarında belirtilen cömertliği gibi Salur Kazan'ın cömertliği de meşhurdur. Korkut Ata tarafından yazıldığı söylenen ve Şecere-i Terâkime'de yer alan Salur Kazan övgüsünde onun cömertliği şu dörtlükle anlatılır:

Bir kazanga kırk bir atnıng etin saldı
Ol kazannı sol eligi birlen aldı
Sağ eligi birlen ilge üleştürdi
Alplar bigler kören bar mu Kazan kibi ?

(Kononov 1958, 66).

Aynı şiirde Salur Kazan'ın Arap, Acem ve Müslümanlarla ilişkisine de yer verilmiştir:

Türk ve Türkmen Arab Acem raiyyetler
Kazan kıldı Müsülmanga terbiyetler
Kâfirlerni kırdı uşal köp fursatlar
Alplar bigler kören bar mu Kazan kibi?

(Kononov 1958, 66).

Gerek Dede Korkut'un elimizde bulunan yazmalarında, gerek Şecere-i Terâkime'de Salur Kazan ve Oğuzlar tabiî ki Müslüman olarak gösterilmiştir. Su-lu Kağan ise Müslüman değildi. Üstelik Emevîlerin Horasan valilerine âdeta kan kusturmuştu. Arap ordularını birkaç defa kuşatarak onları susuz bırakmış ve bu günler İslâm tarihlerine "yevmü'l-atş" (susuzluk günü) olarak geçmişti. Yerli hanlara yardım ederek Emevî istilâcılara büyük sıkıntılar yaşattığı için Arap tarihleri Su-lu Kağan'a Ebû Muzâhim (zahmet veren, tazyik eden) lâkabını vermişlerdi (Salman 1998, 67). 724'teki Fergana seferine kadar sürekli ilerleme durumunda olan Araplar, bu seferde Su-lu Kağan tarafından ric'ate mecbur bırakılmış ve 15 yıl süreyle müdafaa vaziyetinde kalmışlardır (Salman 1998, 50). Müslüman Arap ordularına karşı kazandığı bütün bu galibiyetlere ve onlara çektirdiği sıkıntılara rağmen yukarıdaki dörtlüğü nasıl açıklayacağız? Salur Kazan'ı Müslüman yapan Türk destan geleneğinde böyle bir dörtlük aslında tabiî karşılanabilir. Zaten pek çok araştırıcı, Salur Kazan ve Dede Korkut'taki Oğuzların, Türklerin Müslümanlığından önce yaşadıkları konusunda hemfikirdir. Fakat bence dörtlükte bu açıklamadan daha fazlası vardır. Türgiş kağanları içinde Arap, Acem ve Müslümanlarla en çok ilişkisi olan Su-lu Kağandır ve dörtlükte işte bu yoğun ilişkilere temas edilmektedir. Su-lu, 724, 728, 730 ve 736 tarihlerinde tam dört defa Maveraünnehir'deki yerli hükümdarlara yardıma gitmiş ve sonuncu seferi hariç hepsinde Arap ordularını çok zor durumda bırakmıştır. Onun Kemerce ve Semerkand kuşatmaları çok meşhurdur. Ancak Su-lu'nun Batı ile ilişkileri her zaman savaş şeklinde olmamış; çoğu zaman o, Maveraünnehir'in yerli Müslüman hükümdarları tarafından yardıma çağrılmış ve bu savaşların bir kısmında Su-lu, Emevîlere karşı Abbasîleri tutanlara yardım etmiştir. Özellikle Abbasî taraftarı Hâris bin Sureyc'in bütün maiyetiyle Türgişlerin emrine girmesi ve Su-lu tarafından kendisine Fârab şehrinin verilmesi kayda değer (Salman 1998, 63-64). Su-lu'nun son Maveraünnehir seferi bu sebeple olmuştur. Dolayısıyla Abbasî taraftarı yerli hükümdar ve kumandanlar katında müspet ve itibarlı bir şahsiyet olarak değerlendirilmesi normaldir. Ömrünün sonunda Mekke'ye gidip hacı olduğu dahi Şecere-i Terâkime'de kaydedilmiştir (Ergin ŞT, 84).

Salur Kazan'la Su-lu Kağan arasındaki bütün bu ortak noktalardan sonra

iki isim arasında da benzerlik bulunduğuna dikkat çekebiliriz. Bence Çin kaynaklarındaki *Su-lu* kelimesi Türkçede *Salur* olarak teşhis edilmelidir. *r* sesinin Çincede bulunmadığı malûmdur. Biz *Kazan* kelimesinin de artık unutulmuş olan *kağan* yerine ikame edildiği kanaatindeyiz. Elbette bunda İlhanlı Gazan Han'ın adının da tesiri mümkündür. Öte yandan Su-lu Kağan ve Soko'dan önceki Türgiş kağanı *U-çe-le*'nin adı ile Salur Kazan'ın babasının adı *Ulaş* arasında da bir ilişki kurulabilir. İki kelime arasında metatez (seslerin yer değiştirmesi) vardır. U-çe-le, Su-lu'nun babası olmamakla beraber, ondan önceki büyük hükümdarlardan biri olarak Su-lu'nun babası farz edilmesi destan geleneği için son derece tabiîdir. Bence Su-lu'yu öldüren Köl Çor Baga Tarkan adı ile Salur Kazan'la arası açılıp onunla dövüşen Aruz Koca adı arasında da benzerlik vardır. *Köl Çor* kelimeleri Dede Korkut'ta *Koca* biçimine dönmüştür.

Buraya kadar kurduğumuz ilişkiler, Batı Göktürkleri olan On Okların ve Türgişlerin, Oğuzların ataları olduğunu açıkça göstermektedir. "Oğuzlar" adlı abidevî eserin sahibi Faruk Sümer de Batı Göktürklerinin, Oğuzların ataları olduğu görüşündedir. Hatta o, Çin kaynaklarında geçen "Batı Göktürklerinin konuştukları dil Doğu Göktürklerininkinden biraz farklıdır." ifadesindeki farkı Oğuz Türkçesinin temsil ettiğini ve Oğuzcanın da Batı Göktürklerinin dilinin devamı olduğunu kabul eder (Sümer 1999, 45-46). Sümer'e göre 766'da Karluklar Suyab'ı (Tokmak civarında) ele geçirince Oğuzlar Batıya göçtüler (Sümer 1999, 31). Türgişler üzerine ayrıntılı bir çalışma yapan Hüseyin Salman'a göre de 766'dan sonra On Oklar Kuzeybatıya doğru gitmişler ve Hazar'ın kuzeyindeki Uzlarla, Sırderya boylarındaki Oğuzları teşkil etmişlerdir (Salman 1998, 86). Öyle anlaşılıyor ki Oğuzlar, kavmî bir teşekkül hâline Batı göktürkleri çağında gelmişlerdir. Önceleri on boydan oluşan Oğuzlar hem 766'dan sonraki göç sırasında, hem de Sırderya bölgesinde başka boyları da bünyelerine katarak 24 boy hâline gelmişlerdir. 1070'lerde dahi Kâşgarlı Mahmud'un 22 Oğuz boyundan bahsetmesi ve iki Halaç boyunun Oğuzlara sonradan katılarak 24 boy olduklarını belirtmesi, 24'lü teşekkülün ancak 11. yüzyılda tamamlandığını göstermektedir.

Oğuz – Türgiş ve Salur Kazan – Sulu Kağan ayniyeti, ister istemez Doğu Göktürkleri üzerinde de düşünmemizi gerektirmektedir. Bilindiği gibi Su-lu'dan önceki Türgiş kağanları U-çe-le ve oğlu So-ko Doğu Göktürkleri ile çok çetin savaşlar yapmışlardır. Bu savaşlar Tonyukuk, Köl Tigin ve Bilge Kağan bengü taşlarında da anlatılmıştır. Kapgan Kağan dönemindeki ilk büyük savaş 698'de, Yarış (Cungarya) ovasındaki Bolçu mevkiinde olmuş; Tonyukuk'un yönettiği, Bilge ve Köl Tigin'in de katıldığı savaşta Türgişler yenilmişlerdir. Bu savaşta Türgiş kağanı (U-çe-le) tutsak edilmiş, Türgiş şadı ve yabgusu öldürülmüştür (T II B 6-7). İkinci Türgiş seferi bizzat Kapgan'ın yönetiminde 710 yılında yapılmış; Bilge ve Köl Tigin'in de katıldığı ve yine Bolçu'da cereyan eden bu savaşta Türgiş kağanı (So-ko) ile yabgu ve şadı öldürülmüştür (BK D 27-28). Bizce Şecere-i Terâkime'de Salur Kazan'ın annesi Çaçaklı'nın kaçırıldığı belirtilen savaş (Ergin ŞT, 88), 698'deki Bolçu savaşıdır. Annesi Çaçaklı'nın kaçırıldığı savaşta Salur, henüz çocuk yaşta olmalıdır; çünkü düşman annesini kaçırırken Salur kaçmıştır (Ergin ŞT, 88). 716'da Türgiş tahtına oturan Su-lu da 698'de çocuk yaşta olmalıdır. Şecere-i Terâkime'de Oğuzlara saldıran Beçenelerin padişahının adı "Toymaduk"tur. Salur Ka-

zan'ın babası Ulaş ile U-çe-le arasında kurduğumuz bağlantı doğru ise *Toymaduk* ile *Tonyukuk* arasında da bağlantı kurabiliriz.

Çok uzun süren oluşum süreçleri içinde destanlara şüphesiz ki sonraki olay ve şahsiyetler de yansır. Salur Kazan ve arkadaşlarının mücadelelerinde de elbette Oğuzların daha sonra Sırderya boylarında Peçeneklerle ve Kıpçaklarla yaptıkları savaşların izleri vardır. Hatta Doğu Anadolu ve Azerbaycan'a geldikten sonra, burada Gürcülerle ve Gürcü krallığının emrindeki Kıpçaklarla yapılan mücadeleler de destana, en azından yer ve şahıs adları olarak yansımıştır. Biz Salur Kazan'la ilgili rivayetlerdeki ilk tabakanın Türgiş-Göktürk savaşlarına dayandığını anlatmak istiyoruz.

Konuya son olarak eklemek istediğimiz bir nokta daha var. Batı Göktürkleri ve Türgişler, Oğuzların ataları olduğu gibi Doğu Göktürkleri de Kıpçakların atalarıdır. Uygur kağanı Bayan Çor'un diktirdiği Şine-Usu anıtının kuzey yüzünün 4. satırında "tür...bçk elig yıl olurmış" şeklinde bir ibare vardır (Orkun 1936, 164). Klyaştornıy baştaki kısmı "Türk Kıbçak" şeklinde tamir etmiştir (Klyaştornıy 1986, 153). İbarenin anlamı "Türk Kıpçak elli yıl oturmuş (hüküm sürmüş)" demektir ki bu, ikinci Göktürk döneminin Uygurlar üzerindeki hâkimiyetini ifade eder. Burada önemli olan nokta, Doğu Göktürklerinin, Uygurlar tarafından Türk Kıpçak olarak anılmasıdır.

Sonuç olarak Kıpçakların ataları olan Doğu Göktürkleri ile Oğuzların ataları olan Türgişler (Batı Göktürkleri) arasındaki savaşlar, Dede Korkut Kitabı ile Şecere-i Terâkime'deki Salur Kazan rivayetlerinin ilk tabakasını oluşturmakta ve destanın ana kahramanı Salur Kazan'ın tarihteki karşılığı Su-lu Kağan olmaktadır.

NOTLAR

[1] Faruk Sümer'in *Ula Demür* okuduğu ismi Zeki Velidi Togan *Uladmur* okumaktadır.

[2] Faruk Sümer, Câmiü't-Tevârîh yazmalarındaki *Sır* kelimesinin *Sıra*, *Sıru*, *Soyram* biçimlerini de tespit etmiştir (Sümer l959, 370).

[3] Çince kaynaklardan ilgili kısımları bulup tercüme eden Konuralp Ercilasun'a teşekkür ederim.

KAYNAKLAR

Atalay, Besim, Divanü Lûgat-it-Türk Tercemesi I, Ankara 1941.

Boratav, Pertev Naili, "Dede Korkut Hikâyelerindeki Tarihî Olaylar ve Kitabın Te'lif Tarihi", Türkiyat Mecmuası XIII, İstanbul 1958.

Chiu-T'ang-shu, Pekin 1997.

Ercilasun, Ahmet B., "Oğuz Kağan Destanı Üzerine Bazı Düşünceler", TDAY Belleten 1986, Ankara 1988.

Ercilasun, Ahmet B., "Dede Korkut Destanı ile Oğuz Destanı Arasındaki Münasebetler", TDAY Belleten 1988, Ankara 1994.

Ercilasun, Ahmet B., "The Father-Son Struggle in Turkish Epics", Altaic Affinities – Proceedings of the 40th Meeting of the PIAC, Bloomington 2001.

Ergin, Muharrem, Dede Korkut Kitabı I, Ankara 1958.

Ergin, Muharrem, Orhun Abideleri, İstanbul 1991.

Ergin, Muharrem, Ebülgazi Bahadır Han – Türklerin Soy Kütüğü, (İstanbul) tarihsiz.

Giraud, René, Göktürk İmparatorluğu (çev. İsmail Mangaltepe), İstanbul 1999.

Golden, Peter B., Türk Halkları Tarihine Giriş (çev. Osman Karatay), Ankara 2002.

Gökyay, Orhan Şaik, Dedem Korkudun Kitabı, İstanbul 2000.

Jirmunskiy, V. M., "Salur Kazan'ın Çadırının Yağmalanması Hikâyesi ile İlgili Tarih Kaynakları" (çev. İsmail Kaynak), Saim Sakaoğlu-Dede Korkut Kitabı II, Konya 1998.

Klyaştornıy, S. G., "Kipçaki v runiçeskix pamyatnikax", Turcologica 1986, Leningrad 1986.

Orkun, Hüseyin Namık, Eski Türk Yazıtları I, İstanbul 1936.

Salğaraulı, Koyşığara, Türikter, Almatı 1999.

Salman, Hüseyin, Türgişler, Ankara 1998.

Sümer, Faruk, "Oğuzlara Dair Destanî Mahiyetde Eserler", DTCF Dergisi XVII, Ankara 1959.

Sümer, Faruk, Oğuzlar, İstanbul 1999.

Togan, Zeki Velidî, Oğuz Destanı, İstanbul 1972.

Tzu-chih T'ung-chien (TCTC), Pekin 1997.

Ziya Gökalp, Türk Töresi, İstanbul 1339.